KA RI JAINTIA

KI PAROM

LEHNIAM

BAD

KIWEI DE

Mrs. Minimon Laloo

LAMKHMAT́

Nyngkong nyngshap nga pynpaw ka jingsngewnguh ka ba khraw ïa ka Sorkar Meghalaya ka ba la ïarap bei tyngka ban pynmih kane ka kot lyngba ka tnat Directorate of Arts and Culture, Shillong.

Nga ai khublei kyrpang ïa baroh kito ki Rangbah, Shynrang bad Kynthei kiba la ïarap. Kumjuh ruh ïa ki bahaïng bad ki khun jong nga kiba ju ai mynsiem ïa nga barabor.

Nga ai khublei ruh ïa phi ki nongpule baieit, ba ju kyrshan ïa nga na kawei ka por sha kawei pat.

Khublei shibun.

Dated : Shillong
27th Risaw, 2008

Kong Minimon Laloo

JINGKDEW

U KIANG NANGBAH

U Rangkynsai u Rangdajied, u Rangkhadar bor, u khun dap shynrang ka kmie,u bym riej ïa ka jingshisha bad ka hok, u Riewshlur u Riewieit ri, u Len lade bad uta u Riewkhraw u dei u Kiang Nangbah, u ba la shah dkhat noh ka jingim tang shiteng samoi khlem pat dei por ha u tyllai phasi ki Nongwei dohlieh.

La kha ïa u ne u Khla ka wait jong ka ri Jaintia ha Tpeppale, Jowai, u ba kylla long bad sah khunswet noh ha ka por ba u la sdang ban kynjoh sha ka jinglong samla, da ka jingkhlad syndet noh ka kmie jong u. Ka long ka jingduh ka ba khraw ïa u Kiang, na ba ka kmie jong u ka long ka briew kaba tip briew tip blei, tip akor tip burom bad khamtam eh ka long ka kmie ka ba nang ban sneng ban kraw bad btin ïa u khun ha ka lynti jong ka mynsiem ba shynrang, ban long u ba kloi ban ïarap ïa kiba donkam, ba un ïeng ha la ka nongrim, u ban nym pynkheiñ la ki kular, hynrei u ban bat skhem la ka juban lak, ba un nym thok ne shukor ïano ïano ruh. Khamtam eh ka da pyrsad mynsiem ba un long u briew u ba ieit ïa la ka ri bad burom ïa ka, kumjuh ruh ban ieit ïa la ka jaidbynriew.

Kum u samla briew u Kiang u long u ba smat ba sting, ba khlaiñ, ba shlur, u ba stet ban mareh. Ka daw ka long ba u ju smat ban kilan met da kaba mareh thong, rynsied kai ïa ki nur ki wahduid bad ka puh lyngkha. Dei na kane ka daw ba u sa ïoh ka met ka phad kaba koit ba khiah. U long ruh u nongjngi ba stad bad u nongsuhkhlieh ba tbit tam. U ju sngewtynnad ruh ban put besli.

Ka mynsiem ieit ri bad ka sap ka phong ba la pynkup da u Trai Nongbuh Nongthaw ha u Kiang, ka paw pyrthei tyngkreiñ lyngba ki kam shlur ki ba u la leh mynba dang synshar ki nongwei dohlieh.

Ka Sorkar Phareng ka la leh donbor ïa ka ri Jaiñtia da kaba pynïasoh jubor sha ka East India Company ha u snem 1835, da kaba pynwai noh ïa ka synshar syiem u Syiem Rajendra Singh,u ba la shah kem koidi bad shah set phatok sha Shillot (Dacca). La mih bun sa ki ingkhong shalyngmat kiba kloi ban die ïa la u paradoh parasnam, imat ka jingïatiplem jong ki ka la ïap. Ki Phareng ki sdang pyni bor da kaba buh ki thanat kylleng sawdong bad pynduh ïa ka lehniam tynrai ki Pnar. Nangta ki oh dor sa ki khajna stamp, khaïi bad kiwei de, kaba pynpoi shaduh u pud ba ki pnar ki hap ïa khih paidbah bad ïa umsnam, bad leit thang ïa ki thanat.

Ki phareng ki la pynkylla ruh shibun ki rukom synshar khadar kaba pynjyrwit jyrwat ïa ki Pnar. La pynlong ka dorbar ha kaba u Kiang u kular ban nym siew khajna ei ei sha ka sorkar wat lada u hab ban shah ïap ruh. Ka sorkar phareng ka da leh kput bad ïuhroit ïa ka hok jong kito kiba dang long Chnong ne long niam tynrai, da kaba knieh ïa ki wait ki stieh ba ki pyndonkam ha ka por lehniam.

Ka sap nongïalam jong u Kiang ka paw khambha lyngba ka jingïalang ba rieh ba pynlong ha Tuber. Ka jingïalang ba kham heh bad sah jingkynmaw ha ka khanapateng ka long ha Madiah, Kmai Blai, madan Syntu Ksiar. Dei hangne ba u Kiang u pynpaw ïa ka sap ka phong kum u Nongïalam ba tbit bad ba shlur. U

Kiang u la buh ki mat dawa ba kongsan tam ha ki paidbah, ba ki dei ban jied nyngkong eh ïa u nongïalam, u ba baroh ki lah ban kohnguh bad shaniah, u ba lah ban kit ïa ka lyngkor ba la bynshet da ki paidbah ka ri Jaintia, na bynta ban im ka ri bad ka jaidbynriew.

Katkum ka dustur ka riti dei ban da pynlong shwa da ka shat ka kheiñ, la kup ba dei tang u Kiang Nangbah u ba lah ban ïalam ïa ki. Ban pynskhem shuh shuh ïa kata ka jingkup ka shat ka kheiñ, ki paidbah ki la dawa na u Kiang ba u dei ban pyni kano kano ka dak ka shin kat kum ka jingïapan jong u. U Kiang Nangbah ruh u la pynbna ba un wan rah ïa u Dieñ le Tang (Dieng lai pnat ba don sla jyrngam) na thwei syntu ksiar. Ki paidbah ki la ïa risa da jingkmen ynda ha ba u Kiang Nangbah u mih sha sla um ryngkat u dieng lai pnat. La ïeng rasong ka shat ka kheiñ. Une u dieng lai pnat u don la ki jingmut. Uba na kamon u ïeng na bynta ka hok, na kadiang ban long kiba Peitngor bad uba napdeng u ïeng na bynta ka Jingïatylli.

Naduh shwa ba kin jied nongïalam ïa u, u Kiang u ju pynpaw ïa ka mynsiem ieit ri kumba ju sneng ka kmie. U Kiang u long u ba proh jabieng bad ïohi jngai, dei ma u uba kren pyrshah ban nym siew ïa ki khajna bad musur ba oh dor ka sorkar halor ka hok ka la jong. U la ïohi ïa ka mynsiem runar jong ki ban kjit, lute bad bampong lut ïa ka jingdon jingem jong ki Pnar. Kumta u la kyntu jur ïa ki paradoh parasnam ban long kiba peitngor bad ïatylli ban ïaleh pyrshah ïa ki jingthombor.

Kumta hapoh ka jingïalam jong u Kiang Nangbah la khynwin sa kawei pat ka thma pyrshah sorkar phareng ha Jowai. Ki jingkilan met jong u Kiang kum ha kine ki khep ki wan rah

shibun ki jingmyntoi ïa u, da ka jingstet ban mareh bad rynsied. Ki shipai ki la sngew saja jingmut ban ïaleh bad ki shipai ki swar jong u Kiang naba ki long kiba satar bad dohïap. Ki tur bad pynher ki nam ding shait shi shait khlem sangeh haduh ba ki shipai phareng ki la lut sa ki kuli baroh. Kane ka long tang ka jingsdang jong ka jingïaleh.

Hadien ka jingwan tuid ki phud ki pyrton sha Jaintia la kum ba boi u kaiñ ïong ki Pnar ki sangeh shwa bad kynriah jaka noh shawei ban pynkhreh biang ka jingïaleh. Ka sorkar ka la sdang pyni bor da kaba kem bad ring mraw ïa kiba i khlaiñ ka bor met bad da kaba thang lut ïa ki shnong ki thaw. Kane ka rukom leh jong ki phareng ka la nang pynmeh ding shuh shuh ïa ki Pnar bad nang tehsong ïa ka jingiatylli hapdeng jong ki. Kumta kawei pa kawei ka shnong ka la pyneh la ka dawbah ban ïa khun pynshah ïa ki dohlieh bad ïaleh pyrshah ïa ka sorkar da kaba kim treh shuh ban siew ïa ki kẖajna bad kiwei kiwei de ki hukum.

Katba nangiaid ki sngi ki ïa, la nangmih shibun ki riewïaleh pyrshah ba kieng atiar da ki khnam bad ryntieh. Dei ha ka por lyiur ha ka jingïaleh ka jur bha, hynrei wat hapdeng jong u lapbah ruh ki pnar kim aili satia bad ïaleh dohïap, bun ruh napdeng jong ki kiba la shah siat haduh ha kim lah shuh wat tang ban ïaid ruh. Barabor ha ka por aïom lyiur ka ju kynrei bha ka jingpang. Ka khieshoh bad suhot ka la sdang ban san ha kane ka por, ki shipai phareng ki la long kiba nyngkong eh ban ïoh kem pang, la kyrduh sa ka bam wat la katta ruh ka jingïaleh kam shym duna. Baroh arliang ki ïa khun dohïap khlem jingaili. Don pat khyndiat ngut ki pnar kiba leit aiti noh ïalade sha ka sorkar.

Katba nangmih ki sngi ki phareng ki la ïa kynduh mawsiang ban pyndem ïa ki Pnar satar ki ba la siat ïap ïa bun ki shipai phareng. Kawei pat ka jingmyntoi ïa ki Pnar ka long namar ba ki dei ki trai shnong trai muluk, kumta ki tip khambha ïa ki lynti ki syngkien nangno ban prong bad ban mih. Ka sorkar ynda ka sngewthuh ba kam lah ban pyndem wait pyndem stieh ïa ki Pnar, ka pynmih sa kawei pat ka hukum ba sngew shyrkhei, ba ym bit ban ai jingïarap ne jaka rieh ïa ki nongïalam, yn kem naphang bad yn pynshitom jur ïa ki da kaba khrai khlieh ne shah siat ïap. Kane ka hukum ka la nang pynmeh ding shuh shuh ka long thik kumba nangtei diengïap shuh shuh halor ka ding ba la klang lypa. Da ka Jingïatylli lang kawei ki la rai kut ban ïaleh haduh kaba kut, wat lada duh la ka jingim ruh, ki kham kordor ka jinglaitluid ban ïa ka jingshah teh mraw.

Ka thma ka la bthei biang baroh sawdong ka ri Jaintia. U Kiang Nangbah bad la ki nongbud nongrap ba ha khlieh ki la ïaid kylleng ka ri ban aiti bad bate kam ha ki khlawait ban peit la ki jong ki jong ki phang. Ka sorkar phareng ka la par ñiangkhriat bad suhjer ban ïoh khubor ba u Kiang Nangbah un leit ban pan bad wad jingïarap na ki syiem bar ri ba khraw kum u Syiem Burma bad u Patsha ka Russia. Da jingtieng bad jingsyier mynsiem ki la sdang ban pyndonkam sa da ki buit sianti buit poh, da kaba phñieng ki shangkhawiah ban riam ïa ki khwan myntoi bad ingkhong shalyngmat, kiba ym ju kham duh koit ha kano ma kano ka jaidbynriew, da kaba tyrwa ai buskit shihajar tyngka ïa ki nongai khubor shaphang u Kiang Nangbah.

Ki phareng kiba la duh jingkyrmen bad ki Pnar pat kiba ap sa tang ban kheit ïa u syntiew ka jingjop. Ka Jinglaitluid kan jin da la wan phai biang, nym dei ba mih ki nongshet shukor bad men die ri. Ka shihajar tyngka ka la pynpyrjah shyntur bad pynnguid umbiah ïa ki ingkhong shalyngmat. La mih u Judas Pnar ba bieit tyngka la kat u Judas Iskariot hi u ba kloi ban die ïa u Jisu tang laiphew tylli ki sbai rupa. La kem ïa u Kiang Nangbah ha ka por ba u don hapdeng ka jingñiun ka met, la tian bishar bad rai phasi muk mak ha kajuh hi ka sngi, kata ha ka 30 tarik u Nohprah 1862.

Kum u Nongïalam ba shlur, um shym la tieng la ka jingïap, la phasi ïa u ha Ïaw musiang. Ka dawbah jong ka jingphasi ka long namar ba ki phareng ki sheptieng palat ïa ka jingstad jingshemphang jong u kum u Nongïalam. Ki kyntien ba khatduh bad ba shongsbai ba u la kren ha ki paidbah shwa ban dkhat jubor ïa ka mynsiem jong u, ki long kiba ai mynsiem, "Lada ka khmat jong nga kan phai sha Mihngi ynda nga ïap, ka ri kan ïoh pat ïa ka jinglaitluid hapoh shispah snem, hynrei lada ka phai pat sha Sepngi te ka ri kan sah junom ha ka jinglong mraw". Ki kyntien ba wan urlong shisha namar ba ka khmat jong u ka phai sha Mihngi. Ki paidbah ki ïamkthang bad pait dohnud naba ki la duhnoh ïa u Nongïalam ba radbah, kat haduh mynta mynne ki dang burom ïa ka sngi ïap jong une u rew shlur ba len lade na bynta ka ri bad Jaidbynriew.

Kumta ngi shem ba u Kiang Nangbah u ïap kum u Riewshlur bad lenlade. Ka jinglong khraw ha ka pyrkhat pyrdaiñ

la kat u Subhash Chandra Bose uba ïaleh laitluid da kaba wad jingïarap na ki syiem bar ri. U ïa syriem ruh thik kum u Nongïathuhlypa (Prophet) haba ki kyntien khatduh jong u ki wan urlong shisha. To ai ba ka Mynsiem ieit ri jong u kan bsut ha man la ki Pnar ba dang im dang khih hangne ha snieh pyrthei, khnang ba ka ri bad jaidbynriew kan ïai im - ïai sah, ban ïai pyrto ïa ka mynsiem ba shynrang jong u Khla ka wait jong ka ri Pnar.

KA SIB SYIÑ

Kane ka rukom Sib Syiñ ki leh tang ha ka por ïoh khun, lada ïoh khun ne kha khun ha ïing, kata ka mut ha Jowai lane ha kano kano ka jaka shnong, lada kha mynmiet ki Sib syiñ noh mynstep. Shwa ban kha khyllung, ki bahaïng jong ka Nongpun khun lane ka Nongarmet ki ju pynbiang lypa lane pynkhreh lypa ka Kha tyrkhong, u sying met, u khiew ranei bad kiwei de. Lada jia bakha khyllung ha aspata, te ki ju Sib syiñ (Bam sying) pat ynda wanrah ïa i khyllung sha ïing.

Kani ka Bam sying mut ko ka watoh u bam doot ïa u mynso. Hawa doot ïa u mynso, wa ka nguh ka dem yong ki wa bam wadih waroh haite, lada toh i khonboo kynthai ne chynrang, ïoh

ki u pyn ïow wa mi i khonboo lada man u chynrang, ïoh u man u wa biang ka ñia ka yutang, ïoh u, u man uwa shait uwa tram, kamwa da mih na ka Syiem Wabuh ka Syiem Wathoo. (Kane ka Bam sying kamut kaba doot ban lait na ka mynsaw mynsnam. Haba leh ïa kane ka nguh ka dem bad ka duwai ka phirat da kita ki nongwan bam sying hangta, lada dei kynthei ne shynrang kam pher ei ei, tangba ki dak ki shin ki dei ban long kumne. Lada dei u shynrang u dei ban long uba biang ka nia ka jutang, ba un dup long uba shait uba khlain, kumba la seng la pun hapoh u trop ksiar trop rupa kat kum ka hok na ka Blei ka Synshar).

Lada toh da i kynthai leh iow man ko i watip ïa u kchu ïa ki siang, kawa tip ïa ki ïoong kawa tip la ka sem, kamtea iow ymhoi u em ka kynat, u lait na i mynso mynsnam hawa lai wa wan. (Lada dei pat da i kynthei ruh idei ban long iba tip ïa ka kur, ka jait, ka kynja, iba tip ïaka ïing iba tip ïa ka sem, kumta ym dei ban don ka jing-ïa-kynat ne jingïashrut khnang ban lait na ka mynsaw mynsnam hapoh lynti syngkien ne ha ka leit ka wan).

Shisien ong hi, kane ka Bam Sying ka mut hi kum ka doot mynso ban lait na ka mynsaw. Katba ym pat dkut-sohpet i khyllung kim ju bit ban leit sha ïing ïapbriew. Ynda la dkut sohpet pat ki khreh sa u Syiñ Shyrmit (Shynrai bym pat dung), u Sying Tro (Sying makhir), ki bahaïing kynthei jong ka nongkha khun ki deng ha kti da kaba suh ïa u sying bad u shynrai ha u ksai kumba deng khadu. Kaba pyni ba katto te ka mynsaw ka la kut. Ki bahaïing hasem ki la lah ban leit ban wan, ban la leitkai wankai sha ïing ki paralok ki parajor baroh, ym don jingteh jingkhum shuh ïa ki. Mar ïadep bam sying pat de ki ju leit buh noh ïa kane

ka "Ïoongkhon" ne Skum sharud nong lane shapoh khlaw. Dei ban leit tang ar ngut, uwei u shynrang bad kawei ka kynthei. (Toh u lai ar ngut na kata ka Ïoong, uwi u shynrang wa kawi ka kynthai). Dei ban buh ïa kata ka Ïoongkhun halor u dieng, khnang ba ki dkhiew ki kruiñ kin nym ïoh kiew. Lada jia ba ïoh kiew khñiang ha kata ka Ïoongkhon ka mut ne pyni dak ba ita i khyllung i lah ban ïohpang prum ne satrew.

Ha kane ka Ïoongkhon ne Skum, dei ban buh bad u dpei pjah, u thiat bad u shynrai khyndiat ha uta u khiew ranei. Ym ju bit ban phai dien ynda haba leit buh ïa kane ka Skum. Ynda poi ha ka jaka ba dei buh ki da duwai da phirat ba i khyllung yn dup shait dup khiahkrat, yn ïoh ka met ka phad kaba khlaiñ ban lait na ka pang ka swai ne ka prum ka satrew.

Ïa kane ka Sib Syiñ lane Bam Sying la ju leh satang kiba dang long Ñiamtre, kata kamut kito ki bym pat long niam ne man skur. Dei ban pyndep ïa kane ka rukom lehniam katba dang mih ka sngi bad ïa kane ka Sib Syiñ la ju leh haduh mynta mynne.

Ki tiar ba ki ju pynbiang lypa shwa ban kha khyllung, ki long kumne harum (Kaba ki ong ka Booh Pangrai).

1. Ka umphniang bam...ïa kane ki khot ka Umphniang Pangrai
2. Ka Sabon Pangrai.
3. Ïulum, Ïukdung wa ki Ïusiang. (Ki jaiñphong, jaiñsop bad jaiñsiang.
4. U kse lanqlot. (U ksailum)

5. U Syiñ...Da u Sying met. (Sying bah)

6. Ka Dakha. ..Da ka dakha Dapatli (Khapïah).

7. U Klong Um (Kchu Larnai khian...iow booh ïoongkhon (U khiew um/u khiew ranei rit ban ïoh buh ïa ka jhep.)

8. U Kchu Larnai heh. ïow tu umsum. (U Khiew ranei heh ban ïoh tiew umsum.

9. U Chylliah chlain..uwa pynemkam hei por wakha ïei khonboo. (U shylliah ronglieh u ban pyndonkam ha ka por ba kha khyllung).

10. Ka Sapied.. ka wow pynemkam hei ah sapet. (Ka Salid siej ban pyndonkam haba ot sohpet).

Haba ot sohpet patde kım ju bit ban pyndonkam da ki kynja nar, namar ba ïoh kiew ka "Ronchondi" (Ramshandi).

Ïa u sohpet barabor la ju ot da ki kynthei. Ym bit da lei lei ruh ban ot sohpet u kpa ıa i khyllung la jong, ki kheiñ ba ka dei ka sang ka ma.

Ki Tiar ba pyndonkam ha ka por ba Bamsying (Noh Mynsoo).

1. Ki Luta lai tylli.

2. Ki Klongsoh. Ymdei ban ïa biang thik ha ka jingñiew, ki dei ban don tam khnang ban nym ïa lyngkhuh. Kata ki dei ban don 5,7,9,11 bad kumta ter ter.

3. Ki pliang ruh kumjuh hi kim dei ban ïa lyngkhuh, ki dei ban don 11,13,I5 ter ter.

4. U Sying Met. (Sying bah)

5. Ka Dakha Dapatli. (Kha tyrkhong/khapïah).

6. I pyrnah I pyrjin. (Yiad Jyndem)

Ki shynrang ki ju thang kha tyrkhong bad ki kynthei pat ki ïa ot sying. Hangne ruh kumjuh ïa ka dohkha shwa ban thang dei ban ñiew ba kim dei ban iaryngkat ne lyngkhuh, hynrei dei ban tam.

Nangta shwa ban thang ruh ki dei ban (Pynïait) buh bhah ïa ka nongkha.

Ki kynthei kiba ot sying pat de kim dei ban ot lut ïa baroh u Syiñ Tawar (u sying bah) uba don lai khmat.

Ynda la dep pynbiang lut baroh ki jingdonkam kiba ïadei bad kane ka Sibsyiñ. Ki sei nyngkong eh ïa ki Luta. Uwei ki buh na ka bynta u kñi ka ïing bad uwei pat na ka liang u Kpa ita i khyllung, sa uwei pat bad ki kynthei. Ki pliang ruh kumjuh ynda dep ki sa sam sa sha ki paralok. Ki sei sa ki Klong Blai (Klong Blei) na u shang. Ki buh ïa ki ruh kumjuh bad da pynsah pat ar tylli ha u shang. Uwei na ka bynta ban buh ha ka liang jong ki kynthei bad uwei pat na ka liang jong u kpa.

Ynda la dep baroh, ki sa rah ïa i khyllung ha "Rakud" (Ha ïing shet ja harud dpei) bad dei ban thum da ki kmiekha ne kñiakha, ki sa sdang ka lehniam.

Ki shim u sying shi lyngkhot, ka kha tyrkhong shi dkhot, ki khñiot pynpra khleh lang ïa ki. Ynda dep nguh blei, ki sa bret ïa

kata ka dohkha ha khmat ka pliang. Ki shim sa u klong ba set sla, ki phut noh ïa ka sla bad sa sdang sa ka nguh ka dem ïa ka Blei ka Synshar. Ynda la dep ka nguh ka dem ki sa ïa bam.

Ynda dep bam pat de, u Kñi u shim ïa u Luta bad sait kti ha kata ka pliang ka jong u. Hynrei kat bym pat dep lut ki lok ki jor, u Kñi horkit hordang ym bit ban sait kti ne ïeng nangta na jaka shong, tad haduh ynda la lum la pynlang lut ïa ki tiar baroh. Nyngkong eh ki dei ban lum shwa ki tiar na ki kñi, ki khur ïa ki ba tam salit ki lum ïa ki shi jaka bad sa leit bret lang baroh.

Ki Tiar ba pyndonkam haba leit buh Skum (Booh Ïoongkhon). 1. Ka Wait. 2. U Khaw. 3. U Syiñ Troo Shinat. (Sying Makhir). 4. U Dpei. 5. U Thiat. 6. U Shynrai. 7. U Khiew um (Khiew ranei rit ba buh Pangrai ne ba la pynkhreh ha shwa ban kha khun da ka nongkha.)

U Kñi shynrang u shim ïa ka wait, u khaw shikham bad u sying makhir shinat. Ka kynthei pat ka shim dpei pjah bad theh ha ka ïing skum (jhep) ba la don lypa ha u khiew ranei rit. Shim sa u Thiat bad theh lang hajuh.

Nangta pat sa u shynrai ruh kumjuh. Dei ka kynthei ka ban rah ïa Ïingskum (Ïoongkhon, ka Jhep).

KI MAWBYNNA

Ka Elaka Nartiang ka pawnam bha na bynta ki Mawbynna ki ba don da ki spah tylli ha ka jaka ba ju pynlong ïew ba tip kum ka Ïew Mulong. Napdeng kita ki maw baroh don tang uwei u mawbynna bajrong tam hangta bad la antad ba u jrong kumba 10 metre. La ong ba une u mawbynna u dei u bajrong tam ha ka jylla Meghalaya, kita ki mawbynna ba byllai stai ha ïew ruh ki long ki ba i shongkhia ban peit. Don ki mawbynna ki bajrong bad ïeng kum ki wait ki sum, don pat ki ba madan bad heh, ki ba tip kum ki Maw lyngknot ki ba lah ban shong shibun ngut ki briew.

Napdeng kine ki mawbynna, don ruh kiba ki pyndonkam ha ka ba pynleit niam ha ki sngi ïew, ha ka ba u Doloi bad ki Pator, ki Wasan ha la ka riam tynrai ki ju leit nguh leit dem shwa ha kine ki maw niam. Ki law shwa ki juti ba ki phong nangta ki sa kiew halor uta u mawlyngknot, hangta la ïasong sa u kwai tylli bad u tympew ïa ki da ki paid nongwan ïew. Ynda dep ki hiar noh na uta u maw bad leit sa sha uwei pat u maw ba heh bad madan bha, hangta ruh ki leh kumjuh tangba ym shym la ïasong kwai shuh ïa ki, kumba la leh ha u maw ba ki kiew nyngkong. Ha kine ki maw lehniam kim ju shah ïa ki kynthei ba kin kiew, lait noh tang ha ka por lehniam Pomblang Ïaw. Kum ba ju long ka dustur hindu, kine ki nong Nartiang ruh ki ju nguh ïa u Doloi da ka ba pyndei ïa ki shympriah kti jong ki ha u bad sa nama.

La ong ba kane ka rukom leit nguh ïa ki mawniam ka long

thik kumba leit duwai bad kyrpad ban bha ban miat ka ïew ka hat, ka die ka thied. U Doloi, ki Pator, ki Wasan baroh haba ki leit phai pat sha la ïing, ki hab ban ïaid biang na kajuh ka lynti ba ki wan rung shapoh ïew, kim lah ban mih na kawei pat ka lynti. Ïa kane ka rukom ngeit dang bun ki ba dang bat pyrkhing da ki ba dang long chnong, ba ym ju bit ban ïaid lyngba wat ha ïing ha sem ruh. Lada ki rung na ka jingkhang bah na khmat ki dei ban mih biang ruh najuh. Ban leit shata sha ïew, ki jong u Doloi ki hap ban ïaid lyngba uwei u jingkieng maw bajrong ba ki khot u Mawpun, ba la shna da u Mar Phalyngki, u Luh Lyngskor bad kiwei de hajan ka Umtisong, bad ha ka por ba ki wan phai ruh ki hap ban ïaid biang nangta na juh. Hangne te kim ju shah tdit tdot ïa ki kynthei ba kin iaid.

La ong ba uta u mawbynna ba jrong u don la ka khana ban ïathuh. Kat kum ka jingïoh lum jingtip la ong ba ïa une u maw la tip kum u maw Sanirang, namar ba la wan rah ïa u nangta, ka long kaba phylla ban ïohsngew ba la wan tan ïa une u mawbah mawsan tang da u jyntang pathaw.

La ong ba la pyrshang nyngkong eh ban tan da ki kynjri nar bad ki tyllai heh; hynrei long lehnohei, shu bijai ei ka por bad ka bor, naba kita ki tiar tan ki dkut noh. Dei tad haduh ba la phah shat phah kheiñ ha u Luhblei, ba ki sa shem ka lad ka lynti ba dei tang u jyntang pathaw u ba lah ban tan ïa uta u maw. Kat kum ba kup kata la luh ka khan, uta u maw ruh u la shah suk mynsiem ba kin wan tan ïa u shaduh Nartiang. Ka long kaei kaei ka ba sngew

phylla ba da u kynjri nar u dkut, katba u jyntang pathaw pat uba rit ruh u lah ban tan ïa uta u maw, ka don ka bor maïan ei ei ba sha lyndet.

Hynrei ym shym la lah satia ban thung ïa uta u mawbynna. Wat la tih ka thliew kaba jylliew shirynïeng briew bad tam ar phut ei ei. Kumta u Syiem Jaintia u la phah shat phah kheiñ ha u Luhblei, u Luhblei u pawang la ka shanam bad ïathuh ba uta u maw u pan jingkñia da u briew, kumta dei ban kñia briew khnang ban lah pynïeng ïa uta u mawbynna.

Shipor u Syiem u la khuslai bad bynñiaw kumno keiñ yn leh, naei keiñ yn ïoh briew ban kñia. Ha ki por mynshwa ki ju kñia da ki briew ba wan poi wir poi hap, katba ki dang ïa puson ïa pyrkhat hangta kynsan kynsan lane syndet syndet ki la ïohi ïa uwei u khynnah poi wir. U Syiem u la bret ïa ka dabia hapoh thliew bad phah tam ha uta u khynnah, hamar kata ka por ba uta u khynnah u hiar hangta hapoh thliew, ki khyllie artat ïa uta u mawbynna bad pynhap hangta hapoh thliew, uta u maw u sa neh bad ïeng skhem artat triang haduh mynta mynne. Ynda la dep thung ïa u, ki buh sa ki maw lyngknot baheh bha ban ïadei dur bad ka jingheh jingjrong jong uta u mawbynna.

Kita kiwei pat ki mawbynna ba don hangta hapoh ïew Nartiang, la ong ba dei u Mar Phalyngki bad ki paralok Mar jong u, ki ba la thlieh ïa kita ki maw ha ka dur jong ki maw lyngknot, mawjingkieng bad kiwei de ki rukom, ïa kine ki mawbynna ruh la wan tan da u jyntang pathaw. La iphuh iphieng ka ïew Nartiang naba la don ka jaka shong ba thikna, ha kaba u Syiem, Doloi,

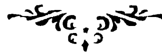
Pator bad ki Wasan baroh ki lah ban ïa shongkai ne pynlong dorbar hangta ha ïew, ban ïa kynduh ïa ki paid ki hajar ka Hima, bad ïa ki kam rit kam ria ruh la ju bishar hangta hi ha ïew. Ka jingsdang jong kata ka ïew Nartiang pat ka dei naduh ka por ba wan rah u Mar Phalyngki ïa ka Moo Blai na Raliang ban kup da slap.

1 Nama — pyndei ha ka shyllangmat, kaba nguh burom.

2 Luh ka Khan — ka rukom khan ba pyndonkam da ki sbai rit, ki dak ki shin ki paw kat kum ka jingïapan

3 Dabia — tin rit ba buh shun

4 Moo Blai — Maw shong blei

KA NOHKHAT

Ka Nohkhat man kam wa khawai booh pyrtuit khonboo, tingwa toh ka niam yong ki wa dang man chnong. Ka Nohkhat ka, long hi kum ka khawai jer kyrteng khyllung. Tangba ïa kane ka rukom dang bat sa tang da kito ki bym pat kylla kristan, kata ki ba dang bat ïa ka niam tynrai la jong. Ki pynleit niam da ka 'Yiad Um, ka Jyndem ba la pdem da u khaw, kaba ïa syriem thik kum ka "Jhoh" ba pyndonkam da ki Bhoi. Ïa kane ka Nohkhat la ju leh ha Elaka Mynso.

Haba khot bam Nohkhat, ki ju ïasong pathi song kwai ïa ki Kmiekha baroh arliang, kamut ba ki ïawer wan bam ïa kiba na ïing u Kparad bad na ïing u Kpa jong i khyllung. (Man na ka liang u Papun wa na ka liang u Pa ki khon).

Ha Elaka Mynso ki khot ne tip ïa ka kum ka Nohkhat, katba sha kiwei pat ki jaka ne Elaka don ruh kiba khot kyrteng ïa kane ka rukom lehniam kum ka "Chat Lane". Kine ki rukom lehniam ki ïapher khyndiat khynsoit kawei na kawei pat. Ngan iathuh khyndiat shaphang kane ka Nohkhat.

Shwa ban sdang ïa kane ka Nohkhat, ki bahaïing ba hasem jong u khyllung lane ka kmie jong u, haba ka leit khot ïa ki kmiekha bad kñiakha ka hap ban ïasong kwai ïa ki, bad kata kadei ka rukom ïawer wan bam. Kane ka rukom ïawer da kaba song kwai ka ïa syriem bha bad ka rukom ïawer khot bam khawai ki Khar Nepali, kiba leh kumjuh kum ki Mynso da ka ba ïasong kwai, tangba ki ïasong ïa ki paralok parajor.

Ha kata ka sngi ba khraw, shwa ban sdang ïa ka kam, ki pynsum ïa u ne ka khyllung habar ha ka dabor heh, nangta pat sum kti sum kjat sa ki bahaïing hasem. Ïa kane ki ju leh ha ka por janmiet shwa ban sdang ka lehniam.

Ïa ka Nguh Blei Nohkhat la ju pynïaid da u Kñi jong ka ne u khyllung, kum u Para ne Hynmen ka kmie lane da u Kñi tymmen. (Man kam u païu ne sanpun ka bei u khonboo ne da u Mawoh)

Nyngkong nyngshap eh, da ka pylleng bad u khaw ha ka lakait, u ta u kñi u kren u khana shwa ha phalor, u bret de ïa u

khaw phui phui shiwat arwat bad ynda dep kren dep khana,u sa mih leit bret noh ïa kita ki tiar ba pynleit niam.

Mar ïadep wan bret kita ki tiar pynleit niam ha ka Nguh Blei, ki siang sa u shylliah ha phyllaw bad baroh ki sa ïa shong kyllaiñ myngngor halor uta u shylliah, ki sa sdang sa ka kren ka khana.

Ynda la dep kren khana pat de, kita ki kñi ki San, ki Karbar ki sa sam sa ki pliang thik kumba Sib Syiñ (Bam Sying), ki da buh ka dohkha tyrkhong, u sying bad ka mluh bad sa sdang ban kren duwai biang ha ka rukom phawar.

Hadien kata ki sam sa u klong u skaw uba set sla bad uba khlem set sla. Sdang biang ka duwai phawar da u kñi tymmen bad ki ïa dih artad ïa kata ka kiad jyndem na u klong. Bud sa ki bahaïing ba-ha sem wat ki kmiekha hi ruh ki dei ban dih lem khyndiat.

Ïa ki kmiekha ki ai da ki klong rit ba set sla, katba ïa kiwei pat ki sam da kiba khlem set sla. Ynda la dep ïa mad ïa kata ka 'Yiad Um, ki sa sdang pat sa ka ban ïa bam ja. Hangta ki Karbar ki lum ki lang ïa baroh ki pliang bam sying. Katkum ka rukom ba la buh ne seng da u longshwa manshwa dei ban da ïehnoh shi shyit ar shyit ka dohkha bad u sying ha ka pliang. Ynda la dep lum lut baroh ki pliang ki Karbar (Nong-ïarap kam) ki ai sa ka um sait kti ïa baroh.

Haba bam ja pat de, ki lah ban jied kat kaba ki sngew mon ne sngew kwah ban bam. Ki ju shet Saw jait ka ja ne Saw rukom.

Kata ka Jatoh, Jadoh, Jashriew bad Jalieh. Don kiba kwah mad baroh saw jait don pat kiba bam tang shi jait ar jait.

Ynda la dep ïa bamja lut baroh, ki ïasong sa u kwai ban nym jew shyntur. Pynbud sa ka ïasong kwai tylli (U kwai tylli bad u tympew sla heh khlem ot) ïa ki Kmiekha, Kñiakha, ki Kñi ki Kur. Katba ki paralok parajor pat de ki lah ban dang ïa dih sngewbha biang ïa kata ka Jyndem katba ki mon ryngkat bad kita ki kñi, katba kim pat sngew ïa thngan ja ne ym pat sngew kwah bamja.

Ki da siat suloi de shajrong kum ka dak jong ka jingleh-kmen sngewbha. Baroh kine nga la thoh katkum ka jing-ïohi ka jong nga haba nga leit bam Nohkhat sha ïing ki jait Lamar, ki khun ki ksiew jong i Mawoh Syngkha Lamin.

Kine harum ki long ki kyntien ba pyndonkam haba Nguh Blei Nohkhat. (Yn ai tang khyndiat kum ka nuksa jong kata ka Jinglehniam).

KA NGUH BLAI NOHKHAT

Phui kamwa khan, Kamwa pan, Ïow oo pura.

Kamwa phah ki Beikha

(KÑI) Kamwa phah ki Beiman.

Kamwa phah ki Lok

Kamwa phah ki Joor.

Wa ki Beikha Rim

Wa ki Beikha Thymme.

Wa hangnu oo khan

Wa hangnu oo pan.

Myntu da pynlai

Myntu da pynlut.

Chapoh Khynriam

Chapoh Nangriam.

Chirta oo suk oo chong

Chitra oo suk oo thiah.

Wa oo sum kyllum

Wa oo sum kyn-ngeit.

Wa phah ki Blai

Wa phah ki Syiem.

Oowa wa da ap siar

Oowa wa da ap pdiang.

Hapoh Symphiah

Hapoh Shalynñiang.

Kamwa kren u Kñi

Kamwa kren u Pasan.

Katwa sngiawbang

Katwa sngiawthiang (Phui shisien ar sien).

Kamni u khan

Kamni oo pan.

Myntu da pynlai

Myntu da pyllut.

Wa ha khmat u Lane

Wa ha khmat u Latlur.

Wa ha khmat ka Lamet

Wa ha khmat ka Ladaw.

Wa ha khmat ka pylleiñ

Wa ha khmat ka pyrthu.

Katwa sngiawbang

Katwa sngiawthiang. (phui....)

(Shwa ban Bam Sying bad Dohkha)

To katte se mo khoot ki Beikha Rim Beikha Thymme.

Ïoh i ïa sait kjat sait kti.

Waroh wa chat ki Beikha Rim Beikha Thymme.

Kamwa booh ki Ma ki Woh.

To Kattu da dep ki Beikha Rim Beikha Thymme

oo sait kjat sait kti

Ïoh pynmih pliang pynmih skoo.

Tea ïoh oo suit blai suit syiem.

Wa ki Beikha Rim Beikha Thymme

bad ki lok ki joor.

KI KARBAR....(ki sei ki pliang ba don sying, kha tyrkhong, ka mluh bad sam ïa baroh ki ba wan hangta.)

Kñi.... ïow moo lok moo joor, Beikha Rim Beikha Thymme, i wa khroo i duh i duk, ïoh re da ka doh da ka khlaiñ, oo ia bam phi kat i khon wa ïoh ki kynthai ki khynnah oo ee ïa i.

Beikha Rim Beikha Thymme... To Kñi i leh kat iwa khreh ki kynthai ki khynnah, i leh oo ïabam bad ki lok ki joor.

Kñi.... To Beikha Rim Beikha Thymme, da toh i por pyntoh i niam i rukom.

Beikha Rim Beikha Thymme....To Kñi kamwa da phah kamwa da ong phi oo ïa ieh (pynsah) chi wait chi pliang, wym hoi oo dam kamwa pynjuh ki Ma ki Woh. Ki San Teiñ ki Chiphaw Teiñ,.

Kñi.... To Beikha Rim Beikha Thymme kattu da dep phi, ïoh i ïarah pliang. Chim Karbar rah ki pliang.

(Sdang sa ka ba kin ïa sam Jalieh)

Ki Karbar.... Ap moo Kñi moo Kpa, Beikha Rim Beikha Thymme moo lok moo joor, ïoh oo pynmih pliang ïoh oo bam jalieh, ïoh oo ee ka Um sait kti ïa ki Beikha Rim Beikha Thymme, wa ïa ki lok ki joor.

Kñi.... To Beikha Rim Beikha Thymme, ki lok ki joor da ïoh um da ïoh wah, ïoh ïa bamja i kattu.

(Hadien ba la dep bam ja pat de).

Kñi Rangbah (Ma Woh)..... To Beikha Rim Beikha Thymme, kattu da ïa kdang ja kdang jhur phi, man lam pu kdang re, sngiawbha ïa pan ham ïa sarom ham ïa mynraiñ. I ja hi wot oo wa ïa pynkdang i se.

Beikha Rim Beikha Thymme.... To Kñi i da kdang i se. (Ki sa ai um sait kti bad um dih).

Kñi..... To Beikha Rim Beikha Thymme, lok ki joor, shongsar moo, ïoh oo iabam kwai bam pathi. Ki wa mih lait mih bar, ïoh ïabam pathi sar ne.

Ki Karbar........ To Kñi to Kpa, Beikha Rim Beikha Thymme, ki lok ki joor, kattu ïoh oo pynmih u pathi kyntien. Kam ki wa mynjoh sngiawbha ïapan, ham ïa sarom ham ïa mynraiñ.

Kñi... Oh da ïa ïoh ki waroh.

Beikha Rim Beikha Thymme...... Da ïoh i waroh u pathi kyntien. Kñi..... Kattu ïoh oo ee oo pathi tylli ïa ki Beikha Rim Beikha Thymme, ïa ki lok ki joor. Wym ye oo joh oo jam, ïoh chiwait chi pliang, kamwa da pynjuh ki Waheh ki Warim. Katwa da ïoh oo ni oo pathi u kwai waroh, ïoh i oo lai chaphrang kat cha wa poi luti oo, Chiwait chawah chiwait chaneiñ, ïoh oo chim nam chim mane, uni u pyrsa u ksoo, ïoh u chait oo tram. To phi ki lok ki joor ya embhah em nusib ïoh oo khroo ka kamai hadien habud, kat ha ki sngi ki yong oo, ïoh oo nang oo booh stiar booh ïngkar,. Hawa lai cha wah chaneiñ, cha ka Um para ka dieñ para, wym hoi khang lad khang luti ïoh oo chait ïoh oo nang.

Beikha Rim Beikha Thymme.... To Kñi i leh i ye ïoh oo ong, oo ïa chim nam ïa chim mane, chiroop chilang ïoh oo kmai ïoh oo beh. Ïoh oo kmai ka kjat ïoh oo kmai ka kti chiroop wa ki Beikha Rim Beikha Thymme, wa u Kñi wa u Kpa, ïoh oo dar kamdar ka jri kamdar ka kya, ïoh oo man khaïi ïoh oo man khaba, hawa lai chawah chaneiñ.

Ki Lok ki Joor......... Te nga ïoh pynbun kyntien re Beikha Rim Beikha Thymme. Te nga leh pynbud shisien arsien kam oo lok kam oo joor, na ka dien na ka rwit yongphi, oo ïa chim nam chim mane, ïoh oo chait oo nang ooni oo pyrsa oo ksoo yongphi. Oo ya embhah lang i ki lok ki joor, ki man ki wa khoot u Kñi u Kpa, Beikha Rim Beikha Thymme. Chiroop chiliang wa u Kñi wa ki Beikha Rim Beikha Thymme bad ki lok ki joor waroh.

KI JING BATAI

Por pyntoh i niam i rukom — Ka la dei ka por ban sdang noh ka lehniam leh rukom

Chiwait chi pliang — hap ieh pynsah shishyit ar shyit i dohkha bad u syinq ha ka pliang

San teiñ Chiphaw teiñ — Longshwa Manshwa

Ki Karbar — Ki Nong iarap kam

U chait oo Tram — Un shait un khlain

Booh Stiar Booh Ingkar — Ban nang ban kynshew kyndiap

Um para Dieñ para — sha shnong Nongwei

Ioh oo Kmai ioh oo heh — Ba un san ba un heh

Kamdar ka jri kamdar ka kya — Ban bha ka kamai ka kajih

Ka dien ka rwit — Ba pynbud ne pynrap lang ia ka jingong ne jingkren kiwei pat

KA ÏEW NARTIANG

Ka iew ha Nartiang ka sdang ban don naduh ba wanrah ia ka da uwei u Radbah ba kyrteng u Mar Phalyngki, mynba u leit iew sha Raliang, ryngkhat jur u slap bad ym don ba ia ai kylliang trap ia u ba un kup Kumta da ka jingsngewdom ia ka jingbyrkhip ki Raliang u la shim la ka shim da uwei u maw lyngkniap baheh napoh iew Raliang bad kup slap da uta. Leit jia ryngkhat pat ba

uta u maw u dei ha shong ka Blei ïew Raliang, ka sa shong sa sah duh noh ha Nartiang, ynda haba ka ïoh ïa ka nguh ka dem ka ba biang bad ka burom na ki Nartiang.

La ong ba ynda u Mar Phalyngki u la poi tiap harud shnong la jong u la bret noh ïa uta u maw lyngkniap sharud nong, sharud ka Umtisong, ka jaka ba dang long khlaw bha. Man ba dei ka sngi ïew Mulong, la ong ba mih ka jingsawa na kata ka jaka thik la kum ba ïa die ïa thied, ïa halla kaba pynlyngngoh ïa kiba ïohsngew ba ïaid lynti nangta, bad pynher syrngiew ïa ki, kat haduh ha kin da leit ïathuh ïa kita ki jingjia baroh ha u Doloi.

U Doloi u la sdang ban tih bad wad bniah ia ki jingshisha. Lyngba ka luh ka khan jong u Luhblei, ki sa tip ba dei ka Blei ïew Raliang kaba la wan poi sha Nartiang lyngba kata ka jingwanrah u Mar Phalyngki ïa uta u mawlyngkniap na ïew Raliang. La ong ba kata ka jingsawa ba ki ïohsngew ka dei jong ki paidbah bad ki Puriblei.

Hyndai haba ka bishar ka dang hok, U Syiem Jaintiapur u la shah ïa ki Nartiang ban pynlong ïew noh ha kata ka jaka ba don uta u mawlyngkniap, ha man la ka sngi Mulong bad kumjuh ruh ha Raliang. Ïa kane ka ïew la tip kum ka ïew ba shong ki blei. La shna iwei i ïing rieh tngen hajan ka jaka ba don uta u mawlyngkniap ha kjat u diengjri ban pynsahnam ïa u Mar Phalyngki.

Katba ki sngi ki por ki nang ïaid, ïa kane ka ïew la kheiñ kyntang, ïa mynta hi la shna da ki sem rit ban pynlong dukan bad

la rah noh kham shaneng u Mawbynna bajrong, khnang ba ka jaka shongblei kan khuid.

Ha Elaka Nartiang don shibun ki rukom lehniam, kata baroh ki long Khad ar tylli. Saw tylli ki lehniam Hindu bad Phra tylli ki lehniam tynrai kheiñ lang bad ïa ka Pomblang ïew Nartiang. Napdeng ki lehniam tynrai baroh kane ka Lehniam Pomblang ïew Nartiang ka long ka ba heh tam bad kaba iphuh iphieng na baroh ki rukom lehniam. Ïa kane ka rukom lehniam lah ban leh tang ha por ba hapdeng u bnai Kyllalyngkot, Rymphang, Lber, bad Ïaiong, lait nangta ym long shuh.

Ha ka por ba pynlong ïa kane ka lehniam, donkam ruh ban ai nguh lang naduh ki Ryngkaw ki Samon, ki Umdih Umbam ryngkat bad ka jingngeit ha dei kine ki Ryngkew ba don sawdong ka shnong kiba ai jingïada na ka thma ka ktien, ka Tyrut, ka Khlam, ka Pangjit Pangjew babun rukom jong u 'Suid lum 'Suid wah, bad na ki umdih umbam ki ïoh ïa ka jingim ha man ka sngi namarba khlem ka um ym don ba lah ban im.

Ha kane ka por lehniam ki barim bajah, ki thymmei ki Ïawbei ki kmie tymmen ki kpa tymmen, kin ïoh lang ka bhah ka bynta na la ki jong ki ïing, ki kur, ki khun, ki pyrsa ki ban ïa ai nguh hapoh la ki mawniam shynrang mawniam kynthei, ïa kiba la buh la sumar kyntang bha baroh shirta.

Kane ka lehniam Pomblang Ïew Nartiang ka la jah la duh bad jan ïap jyllop noh. Hynrei la lah ban pynkhie im biang ïa ka hadien Sawphew Wei snem. Kata la pynlong biang ïa kane ka

Lehniam ha ka 26 tarik u Ïaiong 1997, ka long kaba iphuh iphieng bad ba da i hun shisha ban peit.

Ïa ka ïew la pynkhuid phar bad pynpur itynnad bha da ki kot kudi. La nang pynphuh pynphieng shuh shuh ïa kane ka jinglehniam da ki nongshong shnong kiba wan tuid sha ïew ha la ki khor ki khriam bad ki niam tynrai la jong. Kane ka lehniam ka neh saw sngi lynter naduh ka 26 - 4 - 97 haduh 30 - 4 - 97 (lait noh ha ka 29 - 4 - 97).

Kane ka lehniam ka la sdang dang step phyrngap, kata dang 5 baje kynjat shai. Baroh ki Wasan ryngkat bad u Doloi Niam bad u Lyngdoh ki ïa mih na ka Ïing Niam Lyngdoh bad leit sharud ka Wah Myntang. Mar ïapoi hangne ki Wasan ki sdang shwa ban shna ka kynton Duwan, bad ki tiar ba ki pyndonkam ha kane ka kñia step ki long u tymba heh, u klong, ka pliang rnong ban buh u khaw, ka dieng sning, syiar bad u blang, ka bul ba buh wai tylli bad u tympew de. Haba ïadei bad kane ka lehniam u Lyngdoh bad u Sangot kim dei ban phong sopti ne patlun, hynrei ki shu hap ban boh lane slieng, ha ka jingshisha wat tang ka sopti poh lieh ruh kim bit ban phong hynrei ki dei thik tang ban shu boh da ka sala lieh.

U Lyngdoh u sdang ban duwai ban phirat ryngkat bad u Mahlengot, nangta ki sa ot shwa ïa u syiar bad sa pom sa ïa u blang, mar ïa hap ka khlieh u blang thui ha madan, u Sangot u kynkiw bad shad sngewbha bud lang sa ki wasan baroh. Ki pynleit niam ha ka wah Myntang, dei tang hangne ba ki ot ïa u syiar, katba sha kiwei pat ki duwan lehniam ki pom tang da ki blang. Ïa

kane ka rukom shad ki leh man ba dep pom ïa ki blang. Don baroh hynñiew tylli ki blang ba ki pom ha ki jaka bapher bapher ne ha man ki kyntoit shnong.

Ïa u blang ba ar ki pom ha khmat ka duwan ba la kynton hapoh ka phyllaw jong ka Ma Durga Temple. Ki tiar ba pyndonkam ki long hi kumjuh kum ha ka kñia step tangba tang u blang suda. Ïa u blang ba lai pat ki pom ha khmat ka duwan ba ki shna ha Madan Majar hangne ruh kumjuh ki ïa shad mastieh mar ïa hap ka khlieh u blang. Ynda ki la ïa dep shad sngewbha ki sa mih ban leit thaw kynton duwan sa ha kawei pat ka jaka, kata ha ka lad ban leit sha ka Sahmai Mandir ne ka Shiv Temple. Ynda poi hangta ki sdang ban kynton duwan bad sieh diengsning thik kumba leh ha kiwei pat ki jaka, nangta u Lyngdoh u sa duwai sa phirat, u nguh u dem bad u Sangot u sa pom ïa u blang, ïa ka khlieh jong u blang ki sa buh ha ka duwan kumba leh ha kiwei kiwei ki jaka, bad ki sa ïa kynhoi sngewbha ryngkat ka shad.

Nangta ki sa khreh ban leit sa sha ïew, ban poi sha ïew baroh ki rangbah ki hap ban ïaid lyngba ïa uta u mawpun, kata tang ki ba ïa kit niam. Mar ïa poi hajan uta u Mawpun, u nongkitniam u sait pynkhuid shwa phar ïa uta u mawpun bad ynda dep pat u sa pynsleh sa da ka umphniang bam ïa uta u mawpun, bad sa theh shuh shuh. U mawpun mynta u la phyrnai khriak da ka jingkhuid bad phyrnai umphñiang bam, une u maw u shong pyrshing khyndiat bad um beit siak, kumta u la tyrsiang bha da ka jingpynsleh umphñiang. U Mahlengot ynda la dep u sa nguh sa dem bad duwai shwa ba kin ïaid lyngba ïa uta u

mawpun. U Lyngdoh, Doloi, ki Pator bad ki Wasan baroh ki sa ïa ïaid na uta u mawpun tyrsiang khlem da btuit. Ka long kaba phylla shisha ban pyrkhat ïa ka jingsneh ïaid jong ki halor u maw tyrsiang ha la ka pyrshing. Ki sa sangeh harud ka Umtisong ban ïoh kynton duwan na ka bynta ban pom ïa u blang u ba san, ynda la dep ka lehniam hangta ki mih ban leit beit noh sha ïew. Hangne ruh kumjuh ki hap ban ïaid lyngba biang sa uwei pat u mawpun barit ba la pynsleh umphñiang bam, hajan uta u mawpun rit ki kynthei ki buh ïa ki siang ba kin rah sha ïew lehniam. Ha une u mawpun barit pat ki kynthei ruh ki lah ban ïaid lyngba. Ki rung shapoh ïew lyngba ka khyrdop, ynda poi ha ïew, ki shna kynton duwan kumjuh kumba leh sha kiwei pat ki jaka bad ki sa pom da u blang lieh hangta ban ai nguh ïa ka Blei Ïew. La don ruh ka Pastieh da ki Pator, Doloi Niam, Lyngdoh, Sirdar bad Wasan baroh, nangta pat sa ïa pastieh sngewbha sa ki paidbah.

La don ruh ka Siang ïa u Mar Phalyngki da ki kur halor uwei u mawlyngknot baheh bad madan bha, kaba ïadei bynta bad kane ka Pomblang Ïew Nartiang. Ki siang da ki kpu, ki ladoo, ki khoi, ki soh, ki kait, ki kwai ki tympew bad kiwei de hapoh jong ki bul rnong bad pliang rnong. Dei lyngba une u radbah ba sa mih ka lehniam Pomblang Ïew Nartiang, da ka jingwanrah ïa u Maw shongblei na Raliang. Kumta kane ka blei ka wan shongduh noh ha Nartiang bad ka ïoh ka bhah ka bynta ka ainguh aidem da ki nong Nartiang kumba ka ïoh ka nguh ka dem ha Raliang.

Ha kaba ïa dei bad kane ka lehniam ki Hardamuid, ki Maji, ki Chutia, Satar, ki Kher, Shutwait bad kiwei de ki Wasan ki shu

ïa spong khlem boh. Dei tang, ki Pator bad u Doloi niam kiba hap ban spong bad boh khaila.

Ynda la dep ka pastieh ha ïew ki sa khreh leit phai noh sha ïing blei Lyngdoh, bad dei hangne ba ki sa shet ïa kito ki blang ba pom khnang ba kin dup ïoh ïabam sngewbha. Katba ki dang mih na ïew ban leit phai sha ïing blei lyngdoh, ki Shad Larñiuh lynter lynti tad haduh ban da poi tiap ha ïing niam.

1 Luh ka khan — ka rukom khan ba pyndonkam da ki sbai rit

2 Ryngkaw ki Samon — Ki ryngkew ki Basa.

3 Mahlengot -- U nongialam jong ki Basan

4 Siang — Jingkñia ai bam ia ki nongiap

5 Hardamuid — U nongialam jong ki Duhalia, uba kieng ksing jrong

6 Maji — u nongiarap pynpeit lem ha ka niam bad ka synshar khadar

7 Chutia — U nongpyrta shnong, uba long ruh u nonglum ia ka khrong ka dan kaba dei jong ka Raid ne Shnong, bad iarap pynpeit lem ynda don ba iap briew

8 Kher -- Ki dei kiba ia don bynta ha ka lehniam

9 Duhalia — ki nongtem ksing.

10 Punblei — Ki blei ki dken bym lah ban iohi da ki khmat.

11. Shad Larñiuh — Shad ia iaid paidbah ryngkat ka khaweh sladieng.

RYNGKEW KI BASA

La ong ba kine ki dei kita ki Ryngkew ki Basa, kiba ap pahara ïa ka shnong ka thaw, ne da ker ïa ka shnong ka thaw. Hyndai mynba wan hiar thma kiwei pat ki Hima, kine ki maw ki ju pyrta shnong ban ai dak ba don ki nongshun kiba mut ban wan hiar thma. Kumta ki Nartiang ki pynkhreh la ki Khlawait ban ïaleh pyrshah ïa ki nongshun. Ka jingdon jong kine ki maw ka long ka jingkyrkhu bah ïa ka shnong baroh kawei. La ju pynleit niam ïa ki ha ka kñia, dei da ka jinglah ban leit nguh leit dem ha kine ki Ryngkew, ba ki Nartiang ki sa lait na shibun ki jingma. Bunsien ki nongshun ki ju hap ban leit phai kylla noh da ka jingdiaw naba kim lah ban ïaleh pyrshah ia ki.

Kat haduh mynta mynne ruh kine ki Mooryngkaw, ki dang pyrta briew ne pyrta shnong lada wan nongshun. U wei na kine ki Moo Ryngkaw u don hajan ïing jong u Doloi harud surok bah, u ba Kyrteng u Ryngkaw shlem, ban sakhi ïa ka pyrthei ba don shisha ki Ryngkew ki Basa kiba da ba ker ïa ka shnong Nartiang.

Ki ju kñia Ryngkew shi sien saw snem ne lai snem. Ki ju pynleit niam da u syiar shynrang ba saw. Don shibun ki Moo Ryngkaw. Man uwei u Moo Ryngkaw mar uwei u syiar. Ki ju pynlong ïa ka jingkñia ha ka por mynstep kumba phra baje ne phra shiteng. Ki ju peit dak peit shin na u blei u briew bad ka

sngi. Shwa ban peit bad sut ïa ki snier ki da swar. Lada bha ka kñia ym don dak ei ei, hynrei shu buh lada ka sniew pat u blei u briew ki pyni dak da kaba khum. Ïa une u syiar pat ki ju dei ban bam doh sha lum, ym ju bit ban wan rah sha ïing.

Hajan man la ki Elaka, ki ju don kine ki Ryngkew ki Basa, ha kaba ki ba dang long Chnong hi ki ju bat pyrkhing ban nym pynjakhlia ne pynsngewsih ïa ki.

U MAR PHALYNGKI

U Mar Phalyngki u dei uwei na ki riew pawkhmat bad pawnam bha ha ki khanatang jong ka Ri Jaintia. La tip ïa u kum u Radbah ka ri Jaintia, naba dei lyngba jong u la ïoh ia ka lehniam ba pawnam ha Nartiang ba ki khot ka Pomblang Ïew Nartiang lyngba ka jingwan rah jong u, ïa u Mawknor ba shong ka Blei Ïew na Raliang, mynba u da slap da uta u Maw lyngkniap ha ka por ba u wan ïew Raliang.

La ïathuh ba u Mar u dei u khun jong ka Lita Bamon, ka shakri hapoh ka ïing syiem. Ha ka por ha ka Lita ka la jan dei ka por ban kha ïa u Mar, kiwei pat ki para shakri kynthei, ki la leit pynshoi pynshad ha u syiem da ki buit sniew, u syiem u la isih ïa ka bad beh noh ïaka nangta na ïing syiem shapoh khlaw.

Kumta ka Lita ka la phet sha khlaw ban im shata marwei, ka bam da ki sohdieng sohkhlaw katba ïoh tang ban im, bad la ong lyngba ka jingbam ïa kine ki soh khlaw, uta u khun ba ka pun u sa ïoh ka bor ba phylla bad ba khlaiñ. La ong ha ha ka por shwa ban kha ïa u Mar, la wan tap ka jingdum hangta hapoh khlaw, khie sa ka erïong erngit, la ther sa u slap u phria, khynwin ka khlaw da ka jingbeh kyrthep kata ka erïong haduh ba ki mrad bad ki sim ba shong ba sah hangta hapoh khlaw ki la her ruma bad sakma shane shatai, kyrhuh lamwir sa ki khla, ki dngiem. Hamar kata ka por ka Lita ka kha ïa u khun shynrang, u ban sa tei mot ïa la ka kyrteng bad ki kam bah ba un leh lyngba ki khanapateng.

Mar ïa kha ïa u Mar, la wan mih kynsan uwei u khla u da kyrhuh jam ban bam ïa ki. Ka Lita ka la pan map bad nguh ïa uta u khla ka da kyrpad kyrpon ïa u ba un sngewsynei ban pyllait im ïa ka mynsiem jong ki. U khla haba u ïohsngew ïa ki kyntien ba sngew myllung bad sngew rit ba mih na shyntur jong ka, u la sngewsynei kylla, u la leh sbun kylla ïa ka da kaba leit pynwad jaiñ phong jaiñsop ïa uta u khyllung, sa shiphang u wan mih dngong bad wan rah kawei ka jain lieh ba ki tip ne khot ka jaiñ Byrki.

Ynda u la dap kumba 12 snem ei ei ka rta, ka la sngew shngaiñ bad ki briew ruh ki la sdang ban ïohsngew wer wer ïa ka jingkhlaiñ jong uta u khynnah, la ong ba u kawang kai ïa ki mawlong bad phut kai ïa ki diengbah hapoh khlaw. Kine ki khubor ki la poi sha ki tyndong skhor jong u Syiem, ynda haba u Syiem

u la sngewthuh ïa ka jingim khuid jong ka Lita, bad ka bor phylla jong uta u khynnah, u la phah khot ïa ka ba kan wan shong biang hapoh ïing syiem. Ban pyrshah ïa ka hukum jong u Syiem ruh kam nud, kumta kam banse ban wan phai biang shata sha ïing syiem ryngkat bad u khun, dei nangne sha khmat ba u Mar Phalyngki u sa ïohlad ban hikai pynkhlain kilan met bad pyntbit shuh shuh ïa la ka sap ka phong kaba u Blei Trai Nongthaw Nongbuh u la pynkup ha u.

U Syiem Parbat Ray haba u la ïohi ïa ka bor jong u Mar, u la thung ïa u kum u myntri hapoh ka hima jong Jaintiapur ba un long ruh u nongpeit ïa ka hima Rilum Jaintia baroh kawei. Kane ka la jia, ynda haba u Mar u la samla, kumta haba u Mar u la ïoh ka bor ba pura kumne ban peit bad pynïaid ïa ka hima Rilum Jaintia, u la sngew dei ban ïoh sa ka Hima Lyiur na bynta u Syiem, namarba ha ka por lyiur ka shit palat ban shong ban sah sha Ri Thor Jaintiapur. Hadien ka jingwad shitom jong u Mar, u la shem ba dei tang ha Nartiang, ka jaka ha long pdeng, kaba lah ban pynlong ïa kata ka Nongbah Lyiur jong u Syiem. U Syiem ruh u la mynjur bad phah buh Maw nongrim, ïa u ba dang don haduh mynta ha Nartiang ha ka jaka ba la thaw ía ka ïing syiem.

Shwa ba u Mar un pynheh ïa ka Nartiang, kaba dang dap tang da ka khlaw suda, la ong ba don tang lai jait kiba shong ba sah hangta ha shnong bad kita ki dei ki jait Dkhar, Lamare bad Dhar, namarba kine ki dei ki nongshong shnong ne buhai shnong ba nyngkong eh jong ka Nartiang la khot ïa ki, ki Jait Tre, kaba mut ki jait trai jong kane ka shnong, ha kaba ki don ka hok ban long Doloi. Nangta suki suki ka Nartiang ka sa heh bad pawnam

kat haduh mynta mynne, lyngba ki jingtih bad jingbuhnam jong ki longshwa manshwa kum ki Mawbynna, ki Pung, ki ïing blei bad kiwei de.

Ha ka por ba ka shnong Nartiang ka dang rit, ka don ka ïew kaba rit ha Madan Majar, ha kaba mynta pat ka la kylla long ka jaka shad pastieh ki Doloi, Pator, Lyngdoh bad ki Wasan ha ka janmiet ba ki leit bad wan bret blei thaw ha ka por Durga Puja.

Katba nang ïaid ki por, u Mar u la nang rangbah bad ki nong-shong shnong ruh ki ïa sdang roi, ka ïew kaba ki don ruh ka la rit palat, kumta ki ju smat ban leit ïew sha Raliang naba ka ïew shata ka heh. Leit jia ryngkhat ha kawei ka sngi jur bha u slap bad u Mar um don jingda slap, la ong ba u la ïapan trap bad knup kylliang na ki nong Raliang ban ïoh da slap, hynrei ym don ba ai satia ïa u. Te ha ka jingsngewdom, bad bitar shla ïa ka jingkhapnap kita ki nong Raliang, u la shim uwei u Maw lyngkniap nangta napoh ïew bad kup da slap da uta. Ynda jan poi ha la shnong, u la pda noh ïa uta u mawlyngkniap sharud nong, hajan ka Umtisong. La ong hajan man la ka sngi ïew Raliang la ju ïohsngew ïa ka jingsawa bajur bha ha kata ka khlaw, kaba sngew kumba dei ka sur ki paidbah. Ki briew ki ba ïohsngew kumta ki la leit ïathuh sha u Doloi, u ba la swar bad tohkit hynrei um shim lap ei ei. Kumta u la phah ïa u Luhblei ba un luh un khan, dei hangta keiñ ba ki sa tip ïa ki jingshisha, ba dei pynban da ka Blei Ïew Raliang kaba la wan poi shong ha kata ka jaka khlaw ba bret Maw lyngkniap u Mar Phalyngki bad ka jingsawa pat ka dei ka jong ki Paidbah bad ki Puriblei. La ong ba uta u Maw lyngkniap ba u wan kup da slap u dei pynban u maw ha shong ka Blei Ïew

Raliang. Kumta u Mar u la kular ban ai ka Jingnguh burom ïa ka man la u snem kumba ka ïoh ka hok ka kynti jingmane burom na ki nong Raliang. Kata ka Blei ruh ka la kohnguh bad kumta ka sa shong sa sah duh noh ha Nartiang. U Syiem Jaintiapur ruh u la shah sngewbha ïa ki Nartiang ban pynlong ïew noh ha kata ka jaka ha don uta u mawlyngkniap, ha man la ka sngi Mulong, kumjuh kumba long Ïew ha Raliang. Ïa kane ka ïew la tip kum ka ïew ba shong ki blei, la shna ruh iwei i ïing rieh tngen hajan ka jaka ba don uta u Mawlyngkniap ha kjat u diengjri kum ka dak ban pynsahnam bad kynmaw burom ïa u Mar Phalyngki.

U Luh Lyngskor u dei u nongbud ba jan tam jong u Mar, bad u la buhnam lang uwei u mawjingkieng uba ki khot u Moopun, ïa uba haduh mynta mynne ruh dang dei ban pynkhuid ne sait sleh umphniang ha ka por ba lehniam Pomblang Ïew, namarba dei ban ïaid lyngba jong uta u maw.

U Mar Phalyngki u long myntri ha ka por jong u Syiem Parbat Ray, u ba la synshar ha Jaintiapur naduh ka snem 1500-1516, hadien jong u Syiem Markuhain, uba long u syiem ba nyngkong eh jong ka Nartiang u ba la wan ne synshar hadien jong u Syiem Shyngkhleiñ — Am, u khun nyngkong ne khun phrangsngi jong u Woh Ryndi bad ka Li Dakha, u ne u dei u syiem ba nyngkong tam ban synshar ïa ka Hima Synteng bad ka nongbah jong kata ka hima ka dei ha Sutnga.

Hynrei wat la u Mar u long u briew uba khlaiñ katno katno ruh, pynban kum u briew u dei hi ban ïap. Ynda haba u Mar u la dep lut phar ki kam ki jam ha Nartiang u la leit phai biang noh sha

Jaintiapur, bad ha ka por ba u Mar u jah na la shnong, u Syiem pat u la ngat ha ka ruh ba pynap shrip ki phareng ïa u, ki la pynshoi pynshad bad ai bih ïa ki jingmut jingpyrkhat jong u Syiem kat haduh ba un da ngop shisha ha ki buit sianti jong ki. U Syiem une la kum u tyngshop hapoh ka shangkhawiah ha phnieng ki nongpynshad khawyiang, u la kwah shisha ban tynjuh ïa ka bor u Mar Phalyngki. Kumta u la hukum ban teh ïa u ha uwei u dieng sohpieng baheh bad u la phah jynrat artat. U Mar ruh um shym ïaleh pyrshah ïa ka hukum syiem, u la kohnguh bad jynrat da kaba suk mynsiem ïa uta u dieng sohpieng baheh naduh tynrai ne tyllong, bad naduh kata ka por, kata ka jaka ka kylla long ruh ka pung baheh ba ki tip kum ka Mukoi Sohpieng.

Ki phareng ki la sngew shitom jingmut shibun namar ba kim lah ban knieh synshar ïa kata ka Hima Jaintiapur katba dang im u Mar, kumta ki la pyrshang wad bun ki lad ki lynti kumno ban pynïap ïa uta u Radbah. Hadien ki ïoh jingtip kaba pynsngewbha ïa ki tyndong skhor jong ki, ba la lap ka buit kumno ban pynïap duh syndon ïa u Mar Phalyngki, Dei tang da ka kynthei ka ba samparot, ka bym bit ban ktah ne pyndei met ïa u, lada jia ba ktah ïa u ha kum kita ki por ba samparot, u Mar un tlot bad duh bor noh. Ynda la tip ïa kane ki phareng ki la pynshoi pynshad biang ïa u Syiem, da kaba pyntieng pynsmiej ba u Mar u lah ban knieh suk ïa ka bor long syiem lane sloit noh ïa ka iktiar syiem da ka jingkhlaiñ bor jong u. U Syiem u ba la ngat lypa ha ka shangkawiah ba la phnieng na bynta jong u, u la sngewdei-ban phah pynïap noh ïa u Mar. Kumta u la hukum ïa u Mar ba un kit

sa ïa ki mawbynna bajrong bad baheh. U Mar ruh u la kohnguh bad kit ïa ki da ka suk, hynrei ynda sah satang uwei u mawbynna, ha ka por ba u dang dem ban kit ïa uta u mawbynna, ki nongshun ki ïa pynbat nadien da kawei ka kynthei ba samparot, mar kumta hi u Mar u tlot bad duhbor noh, uta u mawbynna baheh u ban ïa u bad u Mar u la ïap ha shen. Hadien ka jingïap jong u Mar Phalyngki, ka bor synshar Syiem ruh ka la wai noh tang hapoh ki khyndiat snem, ynda ki phareng ki sloit noh ïa ka iktiar longsyiem na u Syiem Rajendra Singh, u Syiem Jaintiapur ha ki spah snem 1835. Ki phareng ki la dakhol ïa ki jaka ki puta ki pnar, bad namar ba u Syiem Rajendra Singh um shym la kohnguh ban long Syiem Mraw ha ki bor synshar Nongwei, kumta ka Sorkar phareng ka la kem bad set byndi ïa u. Da kaba sloit noh ka iktiar na u Syiem, ki la shah sa tang ïa ki Doloi ba kin synshar. Ha kane ka rukom la pynkhamti ïa ka iktiar kum u khliehduh Nongsynshar ha la ki Elaka jong ki, kine ki Doloi haduh mynta mynne ki dang bat ïa ka bor ka iktiar ba la pynkhamti ha ki naduh ki por mynshwa.

Katkum ka jingthoh jong u Rangbah Homiwell Lyngdoh (Bam kwai ha dwar u blei) ha ka kot "Ki Syiem Khasi bad Synteng" ka paw ba ka kyrteng jong u Syiem Parbat Ray, U dei shisha u Syiem Synteng ba nyngkong eh ha Jaintiapur. Parbat Ray ka dei ka kyrteng dkhar kaba mut "U trai jong ki lum". (Bad u synshar naduh ka snem 1500-1526. (Page- 31,32).

Katkum ka jingthoh jong u Rangbah Homiwell Lyngdoh (Bam kwai ha dwar u blei) ha ka kot "Ki Syiem Khasi bad Synteng" bad na ka jingthoh jong ka Kong Minimon Laloo ha ka kot "Ka

Thwei Lamin bad ka Lehniam ki Pnar" yn shem ba ka kyrteng jong u Syiem Rajendra Singh, ka paw kum u Syiem khatduh ba la shah sloit iktiar ha u snem 1835. (P-45 H.L.) bad P-1 (M.L.).

1 Puriblei - ki blei ki dken kiba ym lah ba ïohi da ki khmat briew

2. Byrki - ka jaiñphong ba leih, bym da ni, kaba long rew ne khaiñ.

3. Samparot - ba poi bnai

KA CHAT LANE

Hawa ong i ka Chat Lane em ka daw kawa naduh i shwa. Haba ong Chat Lane ka mut ba don ki daw kiba naduh ki por hyndai hynthai. La ong ba kane ka Chat Lane ka don ka jingïadei ba tynrai bad kawei ka briew kaba kyrteng ka Lisan, bad lyngba jong kane ka Lisan sa mih kane ka Chat Lane.

Ka Lisan kadei ka samla briew ba tipsngi bad ka wan na ka ïing badon bakot, ba kynjai ba kynthem, ka ïing ba don burom ba don surom. Ha kawei ka sngi ka Lisan ka leit sum sha wah, leit jia ryngkhat ba hangta haneng ruh don shynrang uba sum. Une u samla u kyrteng u Shyllong, ym shym la tip ba don kynthei briew kaba sum kham sharum jong u, kumjuh ruh kumba ka Lisan kam shym la tip ba don shynrang ba sum hangta haneng.

Naduh kata kapor ha ka Lisan ka wan sum na wah, ka la sdang ban leh tlot, ud kjut doh kjut phad lane ka sdang ban leh ñiun ka met ka phad bad leh thlia ruh har rukom. Ka kwah sa ka bam soh bam pai bam thlia met kaba pynpaw shai kdar ïa ki dak ki shin ki jingthrew ka nong armet.

Ki bahaïing ki la peit thuh bad i lyngngoh ïa kane ka rukom leh jong ka. Kumta ki la ïa rai ban leit pyni noh ïa ka sha ki stad ki jha, hynrei ym shym don ba lah ban pynjem ne pynkoit ïa ka. Khatduh ïawai ki leit ïalam ïa ka sha u Lane, (Lynnai) u Nongpeit bastad. U Lane pat u ïathuh ba ka Lisan ka khlem don jingpang ei ei ha ka met jong ka, hynrei u la ïathuh ba ka pang swai naba ka la armet bad pun khyllung ha kpoh.

Baroh kita ki bahaïing ki la ïa lyngngoh lut ïa kata ka jingbatai u Lane, ki da sngewlehraiñ bad jah burom ïa kum kane ka jingwan jia khyllah ha ka ïing ka sem ba don burom ka jong ki.

Kita ki bahaïing ha ka jingsngew dom bad sngewsih ki la nang tharai ba uta u Lane u kren beiñ ïa ka longïng longsem ka jong ki. Kumta da ka jingbitar shla ki phut ïa u bad leit bret sha synrang. Tip ma kim shym poi pyrkhat shaphang kata ka jingleit sum ka Lisan. Te kumta kine kiei kiei baroh kiba jia ka dei ka Maian Blei, kaba na sha lyndet ka bor jingpyrkhat u briew.

Kumba la ïathuh da u Lane, ka Lisan hadien khyndiat bnai ka la kha da u khun shynrang u bym nang ban kren. Ki snem ki ïa ki la tyllun stet haduh katta katta, hynrei la lut ki jingphah sumar sukher la sepei nadong shadong. Ap shiphew snem kynthih ruh

ym pat lait kren satia. Kumta kita ki bahaïing kim banse ban leit ïalam ïa uta u khynnah sha u Lane. Ki dem ki nguh bad ki kyrpad kyrpon ïa u ba un sngew synei lem ïa uta u khynnah bym lait kren.

Ha ki por hyndai ki sim ki doh bad ki laiphew mrad baroh ki dang ïa kren briew. Uta u Lane u la sngew synei ïa uta u khynnah bad u la pynjem bad pynkoit ïa uta u khynnah ba un lait kren. Kita ki bahaïing ki la kmen ym tip briew shuh naduh kata ka khyllipmat ba uta u khynnah u la nang ban kren, ki sa khot kyrteng noh artat ïa u da u Synriang.

Ha shnong Nartiang ruh kumjuh. Hawa Chat Lane te man kam ka rukom wym mih pyrtuit, jied pyrtuit ïa u ne ka khon. (Haba Chat Lane kamut ka rukom jied kyrteng thymmai ban lait na kano kano ka jingbymïahap kyrteng. Namar ba lada ym ïa dei ne ïahap kyrteng, ki khyllung ki pang khrew, ki jhia. Don pat kiba shu pang swai lynter.

Kumta ki hap kheiñ hap shat, na bynta ka niam ka rukom kumba la buh la seng da u Manshwa Longshwa, ki suit ki shor da u klong u skaw, da ka pylleng bad u khaw (Man na bynta i niam i rukom kam wa da buh da u Waheh u Wasan, toh a suit da u klong wa u sko, wa ka pylleiñ wa a kho). Lada kup ka shat ka kheiñ bad u khyllung u shait u khlaiñ kata ka mut ba la ïahap ka kyrteng bad ka sa sah duh de haduh ba ynda u la tymmen syndon (Lada shait da nang man wa ïahap pyrtuit te da sah hai te).

KA BORGHAT TEMPLE

Ka dei ka jaka mane blei ki khar Hindu ha ka shnong Borghat, hapoh ka Elaka Lakadong; ka don hajan u pud u sam jong ka India bad Bangladesh. Ka jngai kumba 67 kms eiei na sor Jowai bad kumba 131 kms na sor Shillong.

La shna ïa kane ka temple da ki maw it, ha ki por mynshwa la ju pynlong jingkñia hangne. Ka rukom tei dur ïa kane temple ka long kum ka dur pela, kaba ïasyriem ïa ki shyieng bseiñ.

Lah ban poi sha kane ka jaka lada ïaid ha ka lynti Jowai-Muktapur-Kharkhana Pasadwar Rd, bad ha ka Pasadwar pat sha Borghat hap ban shong da ka lieng lyngba ka Wah Myntdu. Lah ruh ban iaid lynti na Lad Rymbai - Bataw - Borghat.

Ki Syiem Jaintiapur mynshwa ki ju lehniam jingkñia khnang ban pynsngewbha ïa u Blei jong ki. Kane ka temple mynta ka la sah ïing jot ne sah shrah.

KA SYNTU KSIAR

Ka don ka bynta ba kongsan tam ha ka jingjia jong ka jingïaleh pyrshah ki paidbah Pnar ïa ki shipai dohlieh. Ka dei ka sakhi, namar ba u Kiang Nangbah, u kheit ïa u dieng lai pnat na kane ka thwei.

Kane ka thwei ka long kaba ithiang shisha ban peit, ka ba khring ïa bun ki nongwan jngoh kai pyrthei, bad ki rawon ki juh bha ban leit khwai hangne. Ka jngai tang kumba ar kilometre na sor Jowai.

Ïa u Mot sah kynmaw ïa u Kiang Nangbah. La tei kum ka dak ban pynpaw ïa ka jingieit bad burom jong ka jaidbynriew pnar ïa la u khla ka wait ba shynrang mynsiem, u ba la kloi ban pha ïa la ka jingim la jong ha u tyllai phasi, mynba u shah kem ha ki shipai dohlieh lyngba ka jingshah shet shukor.

La tei ïa une u mot ha Madiah Kmai Blai, ha rud jong ka thwei Syntu Ksiar. Une u mot u long uba ishongkhia ban peit, la sieh ruh ïa ka waitlam bad ka Stieh kum ka dak ban sakhi, ïa ka jingïa um snam hapdeng ki paidbah pnar bad ki shipai dohlieh.

KA KSHAID LESHKA

Ka long ka kshaid kaba heh bad ba itynnad, ka don ha ka shnong Pdengshakap, kaba jngai kumba 38kms eiei na Jowai bad kumba 102 km na sor Shillong, kaba don ha surok bah Jowai - Amlarem - Muktapur Road.

Ka tyllong jong kane ka kshaid ka mih na ka Wah Myntdu. Ka bording ilektrik ba nyngkong eh, ba la mang kyrpang tang na bynta ka Ri Jaintia, la sdang pyntreikam nangne ba la tip kyrteng kum ka Myntdu - Leshka Hydel Electric Project.

Kane ka project lane ka plan pyntreikam ka shongdor kumba sawspah klur tyngka (400 crores). Ïa u mawnongrim la wan buh da u President A.P.J. Abdul Kalam ha ka 25 tarik u Risaw 2002 (25.10.2002).

Ïa kane ka project la pyntrei ha ki bynta ba kham shathie jong ka Meghalaya shajan u pud u sam jong ka Indo-Bangla. Ka Leshka Dam ka jrong kumba 59 metres eiei bad don ha ka Wah Myntdu.

Kumta kane ka kshaid ym tang ba ka pynïap biej da ka jingithiang jong ka, hynrei ka ai jingshakri ba kordor de ïa ki paidbah. Katno kan long kaba myntoi ynda la dep shna pura ïa ka.

KA PUNG THADLASKEIÑ

Ka long ka pung kaba itynnad bha, ka don harud ka surok Shillong - Jowai, ha Raid Mukhla. Ka jngai kumba 10 km eiei na Sor Jowai bad kumba 54 Kms eiei tam ne duna na sor Shillong.

Kane ka pung ka long kaba pawnam bha ha Ri-Jaintia, la tih ïa ka da u Lyngskor Sajar Nangli ryngkat bad ki nongbud jong u, tang mar shitdong ryntieh, ha ka por ba ki phet shnong noh na Ri-Jaintia.

Ka jingitynnad jong kane ka pung ka lah ban khring ïa shibun ki nongwan jngoh kai pyrthei. Ki Pnar ba dang bat la ka niam tynrai jong ka Raid Mukhla, ki kheiñ kor kheiñ kyntang bha ïa kane ka pung, bad ki ju pynleit niam man la ka teng.

U MOOSÑIANG

U dei u dur maw kum u sniang, u don ha ka dong khimusniang hapdeng sor Jowai.

La kheiñ kyntang ïa une u Moosniang da ki pnar ba dang bat tynrai la ka niam, da kaba pynleit ïa ka niam ka rukom "Kñia Khang" ha ka por lehniam Behdeiñkhlam. Ym lah ban len ïa ka jingstad ban oh dur maw bad sthah da ki longshwa manshwa, kaba pynïap bieij ïa ki nongwan jngoh kai.

U MOOHATI

Une pat u dei u durmaw kum u khun hati, u don ha ka dong Shilliang-raij hapdeng ka sor Jowai.

Hangne ruh kumjuh ym lah khlem da ïaroh ïa ki matti u barim bajah, ïa ki jingtbit jong ki ban oh dur maw bad sthah pynwandur bha ïa ki.

La kheiñ kyntang ïa une u Dur Maw Hati da ki pnar ba dang bat tynrai la ka niam la jong da ki khon-raij jong ka dong Shilliang-raij.

Katba nangïaid ki snem, ki briew ruh ki la nangbun kiba leit ban jngoh ïa une u maw. Kine ki rukom ohdur ohdar ha u Maw ki jyllei bha sha Ri-Dkhar, bad yn shem ïa ki ha ki krem Pubon bad Temple lane ki jaka mane blei.

U MOO KA DOM

U dei u Mawkynthei ba la tei kyrpang marwei ban pynsah kynmaw ïa ka Dom. U don ha Bataw jongka Elaka Rymbai, kaba hap hapoh ka Khliehriat Civil Sub-Division. Ka jngai kumba 60 kms na sor Jowai bad kumba 124 kms eiei na sor Shillong ha ka lynti Rymbai - Bataw - Borghat Road.

Une u Mawkynthei u ïeng kum ka sakhi na bynta ka Dom; ka Dom ka dei ka ksew ba don ka jingïadei bad ka khanatang shaphang ka Ïew Luri Lura.

Ka Dom ka wan die tungrymbai, ka la shah ibeiñ bad shah krenbeiñ ha kiwei pat ki para mrad namar ba ka tungrymbai jongka ka sma iewtung. Don napdeng kine ki mrad ki ba la ïuh ïa ka tungrymbai. ka la leit ujor sha ki bor pynïaid kum u Doloi, Pator, Chutia hynrei ym don ban ïarap ïa ka. Da ka jingsat sia ka mynsiem ka la leit pan jingïarap na u khun bynriew, ka da kular ban ïalam khmat haba leit beh mrad, bad kin ai kpong ïa ka.

Ka ju buddien ïa ki dienjat jong ki mrad, ka pynsuk shibun ïa ka Dom ban sma namar ba ki la ïuh teng ïa ka tungrymbai ba sma iewtung.

Haduh mynta mynne, ka sni jong ka Dom ban ïoh ïa ka kput kylliang, ka dang ïeng rasong namar ba ka ïoh bhah ïoh bynta lyngba ka Behkpong; kata ynda haba ki nongbeh mrad ki wanphai ki ju lympat ïa ka khlieh jong ki mrad ba ki ïoh ha une u Mawkynthei. Shwa ba kin leit beh mrad ki ju pynleit niam shwa ha une u Mawkynthei.

KI KOT BAN DANG MIH

1. Ngam Banse (Revised Edition)
2. Meghalaya G.K. 2009 (India/Global)
3. Ki Sur Na La Ri

La pynmih bad pynphriang da ki
"Laloo Brothers" Shillong

La ïarap bei tyngka da ka
Directorate of Arts & Culture Department
Government of Meghalaya